

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/ukraina/89189,Historyczna-misja-prymasa-Glempa.html>

Liturgia centralnej uroczystości Milenium Chrztu Rusi w klasztorze Daniłowskim, Moskwa, 12 VI 1988 r.; pierwszy z prawej metropolita miński Filaret, wiceprzewodniczący synodalnej komisji przygotowującej obchody (fot. Archiwum Archidiecezji Warszawskiej)

ARTYKUŁ

Historyczna misja prymasa Glempa

OKRES HISTORYCZNY

(1980-1990) Epoka Solidarności

Autor: ANDRZEJ GRAJEWSKI 01.02.2022

Kardynał Józef Glemp w 1988 r. odegrał ważną rolę w działaniach Stolicy Apostolskiej na Wschodzie. Budował mosty do rosyjskiego i białoruskiego prawosławia, prowadził dialog z grekokatolikami, tworzył warunki do odbudowy polskiego duszpasterstwa na Białorusi i Ukrainie.

Aktywność Józefa Glempa należy postrzegać w kontekście szerszych uwarunkowań związanych z ówczesnymi relacjami między Związkiem Sowieckim a Stolicą Apostolską. Dojście do władzy Michaiła Gorbaczowa i zapoczątkowane przez niego reformy stwarzały możliwości poszerzenia obszaru wolności dla Kościoła w ZSRS. Dlatego aktywność prymasa Polski stała się częścią misji Stolicy Apostolskiej wobec Związku Sowieckiego i krajów Europy Wschodniej¹.

**Pierwsi chrześcijanie w Kijowie -
obraz Wasilija Pierowa, 1880 r.
(fot. Wikipedia)**

„To już jest coś”

Echem w całej Europie Wschodniej odbił się obszerny wywiad kard. Glempa dla najważniejszego sowieckiego tygodnika opinii – „Litieraturnaja Gazieta” (4 lutego 1987 r.), głównego organu wspierającego reformy zapoczątkowane przez Gorbaczowa, nowego sekretarza generalnego KC KPZS². Pierwszy raz w dziejach ZSRS hierarcha katolicki tej rangi przemawiał wprost do sowieckiego czytelnika. Władze PRL wiedziały o tej rozmowie i oceniały ją jako ważny gest polityczny.

„To już jest coś, ale może być w szerszym stopniu”

– powiedział przed publikacją wywiadu kierownik Urzędu ds. Wyznań Adam Łopatka na spotkaniu z sekretarzem Episkopatu Polski abp. Bronisławem Dąbrowskim³.

Wojciech Jaruzelski, I sekretarz KC PZPR, podczas wymiany opinii z Gorbaczowem 21 kwietnia 1987 r.

dziękował za pomoc w doprowadzeniu do tej publikacji⁴. Podkreślał jej wagę także w rozmowach z dyplomacją Stolicy Apostolskiej. W ramach przygotowań do trzeciej pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny przyjechał do Polski abp Achille Silvestrini, sekretarz Rady Spraw Publicznych Kościoła.

Echem w całej Europie Wschodniej odbił się obszerny wywiad kard. Glempa dla „Litieraturnoj Gaziety” (4 lutego 1987 r.), głównego organu wspierającego reformy zapoczątkowane przez Gorbaczowa, nowego sekretarza generalnego KC KPZS.

W trakcie rozmowy Jaruzelski zwrócił uwagę arcybiskupa na procesy rozgrywające się w Związku Sowieckim. Jak mówił, dzieją się tam rzeczy wielkie i powinny zostać zauważone przez Kościół, gdyż będzie to miało wpływ na przyszłość świata. W tym kontekście zwrócił uwagę na wywiad prymasa. Jak podkreślił, do rozmowy doszło za zgodą czynników państwowych obu krajów. Silvestrini nie podzielał tego optymizmu. Mówił, że relacje sowiecko-watykańskie są na razie w fazie wstępnej; użył nawet sformułowania, że znajdują się w przedpokojach. Moskwa nie odpowiedziała na pozytywne gesty papieża, m.in. wysłanie przedstawiciela na rozmowy o zmianach w prawie wyznaniowym. Nierozwiązane – tłumaczy dalej arcybiskup – są problemy Kościoła na Litwie i Białorusi, w ogóle nie udało się poruszyć legalizacji Kościoła greckokatolickiego, a bez tego wszelkie deklaracje będą bez pokrycia. Dodał jednak, że Watykan z uwagą obserwuje reformy Gorbaczowa i ma nadzieję, że doprowadzą one do rzeczywistej zmiany w położeniu ludzi wierzących⁵.

Spotkanie kard. Józefa Glempa z

**ministrem Konstantinem
Charczewem, Moskwa, 8 VI 1988
r. (fot. Archiwum Archidiecezji
Warszawskiej)**

Już w lutym 1987 r. komórki wywiadu KGB sygnalizowały, że papież zastanawia się nad wykorzystaniem jubileuszu Chrztu Rusi do aktywizacji Kościoła na Wschodzie i ważną rolę ma w tych przygotowaniach odgrywać prymas Polski⁶. Warto dodać, że Hansjakob Stehle, niemiecki dziennikarz specjalizujący się w relacjach Stolicy Apostolskiej z krajami komunistycznymi, wyraził opinię, że kard. Glemp na rozmowę z moskiewskim tygodnikiem miał zgodę Watykanu⁷. Tak była ona komentowana również przez watykańskich dyplomatów, o czym świadczyła wypowiedź ks. prałata Petera Zurbriggena z nuncjatury apostolskiej w Paryżu⁸.

Według sowieckiego wywiadu kard. Glemp już na początku 1988 r. nakazał polskim diecezjom przygotować program obchodów Milenium Chrztu Rusi Kijowskiej, a rozmowa prymasa z sowieckim tygodnikiem byłaby wstępem do nich⁹. Także w styczniu roku 1988 strona kościelna podjęła z władzami PRL temat wyjazdu kard. Glempa na uroczystości do Moskwy¹⁰.

**Przyjęcie w restauracji „Praga”
na Arbacie; z lewej siedzi
patriarcha Moskwy Pimen, obok
kard. Johannes Willebrands,
Moskwa, 12 VI 1988 r. (fot.
Archiwum Archidiecezji
Warszawskiej)**

Prymas w Moskwie i Kijowie

Prymas Polski na obchodach milenijnych w Moskwie i Kijowie przebywał od 7 do 14 czerwca 1988 r. Występując publicznie w czasie centralnych uroczystości odbywających się na terenie klasztoru Daniłowskiego w Moskwie, upomniał się wówczas o pamięć męczenników oraz wzywał do pojednania między katolikami i prawosławnymi¹¹.

Po uroczystościach w Moskwie, 14 czerwca prymas Glemp w towarzystwie kardynałów Johna O'Connora z Nowego Jorku, Łászla Paskaia z Ostrzyhomia i Johannesesa Willebrandsa, stojącego na czele Sekretariatu ds. Popierania Jedności Chrześcijan, poleciał do Kijowa. Tam wziął udział w oficjalnej akademii w Teatrze im. Tarasa Szewczenki. Następnie udał się do cerkwi Podwyższenia Krzyża Świętego, centralnej świątyni prawosławnej ławry Peczerskiej. W tej pielgrzymce towarzyszyli mu kapłani katolicki z różnych części Ukrainy – Żytomierza, Podola i Wołynia¹². Wizyta w Kijowie miała ogromne znaczenie symboliczne. Wskazywała, że chociaż milenijne uroczystości odbywały się w Moskwie, to w przekonaniu katolickich hierarchów ich źródła znajdują się w Kijowie.

Prymas odwiedził prawosławne i katolickie świątynie w Grodnie, Lidzie, Nowogródku, Mińsku, Nieświeżu, Pińsku i Brześciu. Odprawiał Msze św., rozmawiał z miejscowym duchowieństwem i spotykał się z wiernymi, dla których najczęściej była to pierwsza w życiu okazja zobaczenia katolickiego biskupa.

Podczas pobytu w Moskwie prymas Glemp spotkał się z patriarchą Pimenem oraz innymi prawosławnymi biskupami, a także z przedstawicielami władz państwowych. Najważniejszą rozmowę odbył 8 czerwca 1988 r. z Konstantinem Charczewem, przewodniczącym Rady ds. Religii przy Radzie Ministrów Związku Sowieckiego. W jej trakcie upomniał się o możliwość zorganizowania opieki duszpasterskiej nad Polakami mieszkającymi w ZSRS¹³. Minister potraktował prymasa jako papieskiego wysłannika i przekonywał go, że dopóki Stolica Apostolska będzie wspierała postulat odrodzenia Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie, nie zostaną rozwiązane inne problemy, m.in. status łacińskich diecezji katolickich na Litwie. Ostrzegając także, że Związek Sowiecki nie zgodzi się na nominację kardynalską kolejnego obywatela tego państwa, a jeśli taka miałaby nastąpić, zagroził, że nominat nie zostanie wpuszczony do kraju¹⁴. Stolica Apostolska najwyraźniej jednak zlekceważyła ostrzeżenie. Jan Paweł II 28 czerwca powołał w skład kolegium kardynalskiego kolejnego – po

Łotyszu Julijansie Vaivodsie, administratorze apostołskimi Rygi i Lipawy – obywatela ZSRS. Był nim bp Vincentas Sladkevičius MIC, administrator apostołski diecezji koszedarskiej, od niedawna przewodniczący Konferencji Episkopatu Litwy. Niespodziewanym efektem rozmowy z Charczewem była zgoda sowieckich władz na postawienie krzyża na mogiłach w Katyniu. Polska delegacja z archidiecezji warszawskiej 1 września 1988 r. umieściła tam krzyż w obecności przedstawicieli Ambasady PRL w Moskwie i prawosławnego duchowieństwa ze Smoleńska. Na symbolicznym miejscu pozostał jednak pomnik z informacją, że Polaków zamordowali „hitlerowcy”.

**Liturgia centralnej uroczystości
Milenium Chrztu Rusi w
klasztorze Daniłowskim, Moskwa,
12 VI 1988 r.; pierwszy z prawej
metropolita miński Filaret,
wiceprzewodniczący synodalnej
komisji przygotowującej obchody
(fot. Archiwum Archidiecezji
Warszawskiej)**

Białoruska „próba generalna”

Odwiedziny Moskwy otworzyły prymasowi drogę na Białoruś. W ocenie sowieckiego wywiadu ta kolejna wschodnia podróż kard. Glempa była:

„pewnego rodzaju kontynuacją wizyty watykańskiej delegacji w Moskwie”¹⁵.

Jej znaczenie było wielorakie. Na Białorusi, zwłaszcza w obwodzie grodzieńskim, żyła liczna polska mniejszość narodowa, a miejscowi katolicy nie mieli żadnego biskupa. Prymas przebywał na Białorusi od 5 do 7 września 1988 r. i był m.in. gościem prawosławnego metropolity mińskiego Filareta (Kiryła Wachromiejewa)¹⁶. Filaret, jako przewodniczący Wydziału Kościelnych Stosunków Zewnętrznych Patriarchatu Moskiewskiego w latach 1981-1989, był partnerem dyplomacji Stolicy Apostolskiej m.in. w sprawach organizacji obchodów Milenium Chrztu Rusi Kijowskiej. Kardynał Glemp rozmawiał z nim już w Moskwie i prawdopodobnie wówczas narodził się plan wyjazdu do Mińska. Prymas odwiedził prawosławne i katolickie świątynie w Grodnie, Lidzie, Nowogródku, Mińsku, Nieświeżu, Pińsku i Brześciu.

Powitanie prymasa Józefa Glempa przez Polaków w Grodnie, 5 IX 1988 r.; po lewej, w białym kłobuku, metropolita Filaret (fot. Archiwum Archidiecezji Warszawskiej)

Odprawiał Msze św., rozmawiał z miejscowym duchowieństwem i spotykał się z wiernymi, dla których najczęściej była to pierwsza w życiu okazja zobaczenia katolickiego biskupa¹⁷. Składał kwiaty i wieńce na pomnikach żołnierzy i partyzantów AK, którzy zginęli w czasie II wojny światowej, na pomniku Elizy Orzeszkowej w Grodnie oraz jedenastu sióstr nazaretanek z Nowogródka, które ofiarowały swe życie za uwięzionych członków rodzin i zostały przez Niemców rozstrzelane 1 sierpnia 1943 r. Po latach historyk z Białorusi napisał, że wizyta kard. Glempa na Grodzieńszczyźnie:

„stała się potężnym bodźcem do aktywizacji tutejszego Kościoła katolickiego”¹⁸.

Prymas także miał świadomość znaczenia swojej obecności w tamtych stronach.

„Moja wizyta w tych miejscach była pierwszą generalną próbą oficjalnego wyjścia Kościoła katolickiego z podziemia”

- wspominał¹⁹.

**Prymas Józef Glemp u grobu
sióstr nazaretanek, które później
zostały beatyfikowane przez
papieża Jana Pawła II,
Nowogródek, 6 IX 1988 r. (fot.
Włodzimierz Waryluk/Archiwum
Archidiecezji Warszawskiej)**

Znacznie chłodniej został potraktowany przez miejscowych sowieckich oficjeli, którzy zarzucili mu przyjmowanie do polskich seminariów kleryków z Białorusi²⁰. Od ich reakcji ważniejsze jednak było serdeczne powitanie zgotowane prymasowi przez metropolitę Filareta. Także towarzyszący kardynałowi przedstawiciel Rady ds. Religii w Moskwie stanowczo odciął się od wystąpienia swego białoruskiego odpowiednika²¹. W ocenie polskich dyplomatów, którzy towarzyszyli prymasowi w spotkaniach na Białorusi, celem jego wyprawy było nie tylko zbadanie możliwości pracy tam księży z Polski, lecz także rozeznanie szerszego kontekstu relacji katolicko-prawosławnych, interesujących również Watykan²².

Moskiewskie rozmowy biskupa Jerzego Dąbrowskiego

W ślady prymasa poszedł wkrótce bp Jerzy Dąbrowski, zastępca sekretarza Episkopatu Polski. Pod koniec listopada 1988 r. pojechał on do Moskwy, wydelegowany przez kard. Glempa. Prowadził szczegółowe rozmowy w Radzie ds. Religii oraz w Wydziale Zagranicznym Patriarchatu Moskiewskiego²³. Do tej misji biskup był

szukany wcześniej, o czym świadczy wywiad, którego we wrześniu 1988 r. udzielił Agencji Prasowej „Nowosti” na temat przygotowań do rozmów władz z opozycją w Polsce, w którym zdecydowanie wsparł zmiany polityki wyznaniowej zachodzące w Związku Sowieckim²⁴. Moskiewska wizyta bp. Dąbrowskiego odbywała się od 28 listopada do 2 grudnia 1988 r. Biskup został przyjęty przez ministra Charczewa oraz metropolitę Filareta. W tych spotkaniach towarzyszył mu ambasador PRL w Moskwie Włodzimierz Natorf²⁵.

Elementem wschodniego programu kard. Glempa było także, inspirowane przez Jana Pawła II, zaangażowanie w historyczny przełom w relacjach z grekokatolikami, stanowiący wstęp do normalizacji stosunków między dwoma obrządkami katolickimi na Ukrainie. Prymas Polski miał upoważnienie do takich gestów, gdyż był specjalnym delegatem Stolicy Apostolskiej dla ukraińskiego Kościoła katolickiego obrządku wschodniego w Polsce.

Przedmiotem rozmów była kwestia opieki duszpasterskiej nad Polakami przebywającymi w Moskwie, m.in. liczną grupą pracowników Pracowni Konserwacji Zbytków. W wyniku pertraktacji władze sowieckie zgodziły się na zorganizowanie opieki duszpasterskiej dla ok. 10 tys. polskich pracowników przebywających stale na kontraktach w Moskwie.

Rozmowa bp. Dąbrowskiego z Charczewem dotyczyła jednak nie tylko kwestii posługi księży obrządku łacińskiego w Rosji, lecz także Kościoła grecko- katolickiego²⁶. Sowiecki minister przestrzegał przed wspieraniem postulatu reaktywowania tego Kościoła na Ukrainie. Ze strony biskupa padła wtedy ważna deklaracja, że w przypadku rozmów między Stolicą Apostolską a ZSRS o wytyczeniu granic byłych diecezji należących do II RP – Episkopat Polski nie będzie przeciwny regulacji opartej na granicach państwowych PRL²⁷. Po spotkaniach w Moskwie bp Dąbrowski udał się na Litwę i Łotwę. W ocenie sowieckiego wywiadu rozmowy były prowadzone na polecenie prymasa Polski, którego Jan Paweł II upoważnił do kontynuacji dialogu z Moskwą²⁸.

Krzyż Prymasowski w Katyniu

(fot. Adam S. Kaczmarek, IPN)

Efekty wizyty polskich biskupów w Moskwie pojawiły się szybko. W jednym z raportów KGB napisano, że w drugiej połowie 1988 r. wyraźnie zwiększyła się liczba księży z Polski wyjeżdżających prywatnie do Związku Sowieckiego, głównie na Litwę i Białoruś, aby organizować posługę duszpasterską miejscowym katolikom²⁹.

Prymas, zwracając się do „braci Ukraińców”, zapewniał ich, że wyciągnięte zostaną wnioski z historii, kiedy nieraz Polacy z Ukraińcami walczyli przeciwko sobie, a korzyści z tego miała wyłącznie Rosja.

Tylko w latach 1989–1990 Białoruś odwiedziło piętnastu biskupów z Polski oraz ponad stu księży i zakonników. Ich obecność w wielu miejscach zainicjowała działanie wiernych, którzy zaczęli się starać o otwarcie kościołów oraz rejestrację parafii³⁰.

Prymas Glemp w czasie swych podróży zawsze starał się budować pozytywne relacje z rosyjskimi biskupami prawosławnymi.

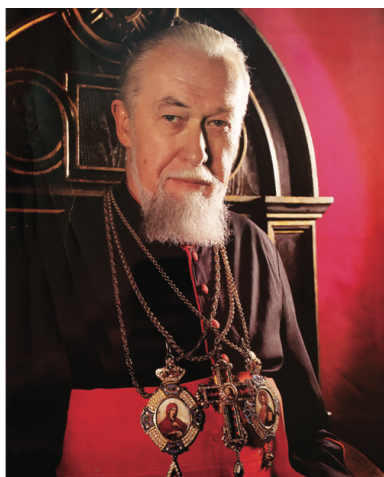
W ocenie KGB było to działanie zasugerowane mu przez Watykan. Miało na celu zbudowanie porozumienia między Kościołem katolickim a prawosławiem w Związku Sowieckim³¹.

Milenium jasnogórskie

Elementem wschodniego programu kard. Glempa było także, inspirowane przez Jana Pawła II, zaangażowanie w historyczny przełom w relacjach z grekokatolikami, stanowiący wstęp do normalizacji stosunków między dwoma obrządkami katolickimi na Ukrainie.

Swoją aktywnością w 1988 r. kard. Glemp w znaczący sposób przyczynił się do odrodzenia struktur kościelnych na Wschodzie, a także rozwinięcia dialogu katolicko-prawosławnego oraz polsko-ukraińskiego.

Prymas Polski miał upoważnienie do takich gestów, gdyż był specjalnym delegatem Stolicy Apostolskiej dla ukraińskiego Kościoła katolickiego obrządku wschodniego w Polsce. Uroczystości milenijne poprzedziło historyczne spotkanie kard. Glempa z kard. Myrośławem Lubacziwskim, od 1984 r. zwierzchnikiem Kościoła grekokatolickiego. Do tych rozmów doszło 8 października 1987 r. w Papieskim Kolegium Polskim oraz 17 października w ukraińskim Kolegium św. Jozafata w Rzymie³². Uczestniczył w nich także papieski sekretarz ks. Stanisław Dziwisz. Ustalono wówczas, że centralne obchody Milenium Chrztu Rusi Kijowskiej w Polsce odbędą się późnym latem 1988 r. na Jasnej Górze. Prymas, zwracając się do „braci Ukraińców”, zapewniał ich, że wyciągnięte zostaną wnioski z historii, kiedy nieraz Polacy z Ukraińcami walczyli przeciwko sobie, a korzyści z tego miała wyłącznie Rosja³³. Przemówienia kardynałów Glempa i Lubacziwskiego wygłoszone w czasie tych spotkań były skierowane do obu narodów³⁴. Wzywały do wzajemnego przebaczenia historycznych krzywd oraz do chrześcijańskiego pojednania. Stały się inspiracją do podejmowania w tym duchu wielu działań już w III RP.

Kardynał Myroslaw Lubaczewski
(fot. Wikipedia/CC BY-SA
4.0/Bohdan Ziatyk/Богдан Зятюк)

W dniach 10 i 11 września 1988 r. doszło na Jasnej Górze do bezprecedensowych greckokatolickich uroczystości milenijnych z udziałem Episkopatu Polski. Oprócz duchownych greckokatolickich – przybyłych na te obchody nie tylko z całej Polski, lecz także Kanady i USA – na Wałach Jasnogórskich stawili się najważniejsi polscy biskupi z prymasem Polski. Jubileuszowej liturgii przewodniczył kard. Lubaczewski, a okolicznościowy telegram do pielgrzymów przysłał Jan Paweł II³⁵. Ukraiński kardynał w języku polskim podziękował prymasowi za możliwość świętowania wielkiego jubileuszu właśnie na Jasnej Górze – w miejscu drogim dla Polaków, a zarazem tak nieodległym od Lwowa i Kijowa.

Swoją aktywnością w 1988 r. kard. Glemp w znaczący sposób przyczynił się do odrodzenia struktur kościelnych na Wschodzie, a także rozwinięcia dialogu katolicko-prawosławnego oraz polsko-ukraińskiego. Realizował strategię przemyślaną i przygotowaną przez Jana Pawła II, co w żaden sposób nie umniejsza jego osobistych zasług. Potrafił bowiem nadać tej misji cechy własnej osobowości – autentycznego zainteresowania problemami katolików na Wschodzie, szacunku i empatii dla wschodniego chrześcijaństwa, poszanowania dla racji partnera i umiejętności docierania do celu etapami.

Tekst pochodzi z numeru 4/2021 „Biuletynu IPN”

³⁵ Podróż kard. Józefa Glempa do Związku Sowieckiego w 1988 r. były już badane przez historyków, a ich prace omawia Rafał Łatka w książce Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989, Warszawa 2019, s. 731–732. Publikacje te powstawały na podstawie źródeł polskich, dlatego koncentrowały się na ocenie aktywności prymasa

Polski, głównie w kontekście krajowym. Tymczasem źródła sowieckie, a także dokumenty wytworzone przez dyplomację PRL pozwalają zrozumieć międzynarodowy kontekst oraz znaczenie zaangażowania kard. Glempa dla odrodzenia się Kościoła katolickiego w ZSRR.

² Wywiad z prymasem J. Glępem Pokój to pojęcie jednoznaczne dla wszystkich, przeprowadzony przez L. Pociwałowa, redaktora moskiewskiej „Litieraturnoj Gaziety”, 4 II 1987 r., [w:] P. Raina, Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989, t. 3: Lata 1975–1989, Poznań – Pelplin 1996, s. 537–542.

³ Sprawozdanie z rozmowy sekretarza Episkopatu Polski abp. B. Dąbrowskiego z kierownikiem USW min. A. Łopatką, Warszawa, 19 I 1987 r., [w:] P. Raina, Rozmowy z władzami PRL. Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i Narodu, t. 2: 1982–1989, Warszawa 1995, s. 161.

⁴ Zmierzch dyktatury. Polska 1986–1989 w świetle dokumentów, t. 1, wybór, wstęp, oprac. A. Dudek, Warszawa 2009, s. 119.

⁵ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie (dalej: AMSZ), Dep. IV 22/13/87, Notatka informacyjna z przebiegu wizyty Sekretarza Rady Spraw Publicznych Kościoła Silvestriniego u przewodniczącego Rady Państwa w Belwederze w dn. 27 IV 1987 r., Watykan, 1987 r., k. 4–6.

⁶ AIPN, 2553/407, t. 1, O niektórych aspektach przygotowań Watykanu do obchodów 1000-lecia „chrztu” Rusi, Wilno, 17 II 1987 r., k. 226. Materiał jest częścią dokumentacji sprawy operacyjnej „Kapella”, realizowanej na zlecenie Pierwszego Zarządu Głównego KGB (wywiad cywilny) przez zarząd wywiadu KGB Litewskiej SRS. Także inne cytowane w tym tekście materiały sowieckiego wywiadu pochodzą z tej dokumentacji. Zostały one wydane i opublikowane w tomie Pontyfikat wielu zagrożeń. Jan Paweł II w świetle dokumentów sprawy „Kapella” 1979–1990, oprac. I. Mikłaszewicz, A. Grajewski, Warszawa 2021. W tekście przytaczane są sygnatury dokumentów nadane w Archiwum IPN w Warszawie.

⁷ AMSZ, Dep. IV 022/2/87, Szyfrogram nr 4217 z 15 III 1987 r. na temat rozmowy odbytej z Hansem Jakobem Stehlem, k. 8. Jednocześnie Stehle trafnie zauważał, że wizyta papieża w Moskwie w najbliższym czasie nie jest możliwa, nie tyle z powodu sytuacji Kościoła na Litwie i w innych regionach Związku Sowieckiego, lecz ze względu na problem legalizacji Kościoła grecko- katolickiego, na którą Moskwa nie chciała się zgodzić.

⁸ AIPN, 0449/5/72, Notatka informacyjna dotycząca wizyty Jana Pawła II w Polsce i perspektywy stosunków Polska–Watykan i Watykan–ZSRR, Warszawa, 24 IV 1987 r., k. 199–200.

⁹ AIPN, 2553/407, t. 1, O watykańskich planach wykorzystania jubileuszu tysiąclecia chrześcijaństwa na Rusi, Wilno, 12 IV 1988 r., k. 272–274.

¹⁰ P. Kowal, Misja na wschodzie. Wizyty kard. Józefa Glempa w ZSRR w 1988 roku oraz ich polityczno-międzynarodowy kontekst, „Dzieje Najnowsze” 2016, nr 1, s. 198.

¹¹ A. Grajewski, Rosja i Krzyż. Z dziejów Kościoła Prawosławnego w ZSRR, Katowice 1991, s. 81.

¹² M. Kindziuk, Kardynał Józef Glemp. Ostatni taki Prymas, Warszawa 2010, s. 279.

¹³ Ibidem, s. 274.

¹⁴ P. Kowal, Misja na wschodzie..., s. 200.

¹⁵ AIPN, 2553/407, t. 2, O wytycznych związanych z Watykanem, Moskwa, 26 X 1988 r., k. 33–49.

¹⁶ Metropolita Filaret był jednym z najważniejszych prawosławnych hierarchów na obszarze Związku Sowieckiego. Pochodził z rodziny znanych rosyjskich muzyków. W latach sześćdziesiątych XX w. był rektorem Moskiewskiej Akademii Duchownej w Zagorsku (obecnie: Siergijew Posad). Następnie został skierowany do pracy w miejscach wrażliwych z punktu widzenia nie tylko Kościoła, lecz także państwa sowieckiego: był biskupem berlińskim i patriarszym egzarchą Europy Środkowej, a później Europy Zachodniej. Został zarejestrowany przez wywiad KGB jako osobowe źródło informacji. W grudniu 1989 r. kierownictwo rosyjskiego Kościoła prawosławnego nadało mu tytuł metropolity mińskiego i grodzieńskiego oraz patriarszego egzarchy Białorusi, co oznaczało podniesienie rangi tamtejszego Kościoła w stosunku do Patriarchatu Moskiewskiego.

¹⁷ E. Jarmusik, Kościół katolicki na Białorusi 1939–1991 od zniszczenia do odrodzenia, Kraków, b.d.w., s. 251 i 298.

¹⁸ Ibidem, s. 252.

¹⁹ M. Kindziuk, Kardynał Józef Glemp..., s. 279.

²⁰ P. Kowal, Misja na wschodzie..., s. 204–208.

²¹ M. Maszkiewicz, Repatriacja czy repatriotyzacja? Wybrane problemy polskich strategii politycznych wobec rodaków za wschodnią granicą (1986–1990), Wojnowice 2017, s. 318.

²² P. Kowal, Testament Prometeusza. Źródła polityki wschodniej III Rzeczypospolitej, Warszawa – Wojnowice 2018, s. 344.

²³ Informacja o pobycie w Moskwie zastępcy sekretarza Episkopatu, Warszawa, grudzień 1988 r., „Pismo Okólne Biura Prasowego Episkopatu Polski” 1988, nr 51, s. 3.

²⁴ Wypowiedź bp. J. Dąbrowskiego dla Agencji Prasowej „Nowosti” na temat „okrągłego stołu”, Warszawa, wrzesień 1988 r., [w:] P. Raina, Kościół w PRL..., t. 3, s. 589.

²⁵ Informacja o pobycie w Moskwie sekretarza Episkopatu bpa J. Dąbrowskiego, Warszawa, grudzień 1988 r., [w:] P. Raina, Kościół w PRL..., t. 3, s. 593–594.

²⁶ P. Kowal, Testament Prometeusza..., s. 341.

²⁷ Ibidem, s. 360.

²⁸ AIPN, 2553/407, t. 2, O wybranych aspektach polityki Watykanu względem ZSRS, Wilno, 30 III 1989 r., k. 145–146.

²⁹ AIPN, 2553/407, t. 2, O nowych tendencjach w działaniach Kościoła katolickiego w Polsce w relacjach do Związku Sowieckiego, Moskwa, sierpień 1988 r., k. 20–21.

³⁰ E. Jarmusik, Kościół katolicki na Białorusi..., s. 252.

³¹ AIPN, 2553/407, t. 2, O zadaniach operacyjnych po linii Watykanu, Moskwa, 26 X 1988 r., k. 28–36.

³² W spotkaniu poza prymasem Głempem wzięli udział metropolita krakowski kard. Franciszek Macharski, metropolita wrocławski kard. Henryk Gulbinowicz, sekretarz generalny Episkopatu Polski abp Bronisław Dąbrowski, zastępca sekretarza bp Jerzy Dąbrowski, biskup przemyski Ignacy Tokarczuk oraz biskup kielecki Stanisław Szymecki. Gospodarzy poza kard. Lubacziwskim reprezentowali abp Myrosław Marusyn, sekretarz Kongregacji Kościołów Wschodnich, metropolita Winnipeg abp Maksym Hermaniuk i metropolita Filadelfii abp Stefan Sułyk.

³³ Serwis informacyjny polskiej sekcji Radia Watykańskiego z 18 i 19 X 1987 r.

³⁴ Przemówienia kardynałów Józefa Glempa i Myrosława Lubaczińskiego wygłoszone 8 i 17 października 1987 r. podczas spotkania w Papieskim Kolegium Polskim oraz w Ukraińskim Kolegium św. Jozafata w Rzymie były omawiane w audycjach Radia Watykańskiego, zarówno w programach sekcji polskiej, jak i ukraińskiej. Opublikowane zostały w „Biuletynie Ukrainoznawczym” 2013-2014, nr 16-17, wydanym przez Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, s. 142-158.

³⁵ Warto dodać, że jesienią 1987 r. sekretarz KC PZPR Stanisław Ciosek zapowiedział w trakcie rozmowy z arcybiskupami Jerzym Strobą i Bronisławem Dąbrowskim, że kard. Lubacziński nie otrzyma wیزی wjazdowej na uroczystości milenijne planowane w 1988 r. na Jasnej Górze: Notatka ze spotkania w Sekretariacie Episkopatu w dn. 30 X 1987 r., [w:] P. Raina, Kościół w PRL..., t. 3, s. 190.

COFNIJ SIĘ